

Adam KOSIDŁO

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

a.kosidlo@o2.pl

KONFLIKT O SAHARĘ ZACHODNIĄ – PRÓBY POLITYCZNEGO ROZWIĄZANIA

ABSTRACT **Conflict over Western Sahara – Attempts at a Political Solution**

This article aims to trace the evolution of the failed process of resolving the Saharan conflict between 1975 and 2024, by distinguishing five stages of its resolution. It also tries to explain why decolonization in Western Sahara failed to be achieved by organizing a referendum – despite such a procedure practiced successfully elsewhere in Africa – and this despite the subsidiary opinion of the International Court of Justice in The Hague in October 1975 and many years of negotiations conducted under the auspices of the United Nations. It emphasizes that Morocco's revisionist policy is proving to be effective, mainly because it is supported by some great powers, for which their own or group interests in the Maghreb region are more important than international law and the right to self-determination of nations. And the world public opinion has mostly forgotten about the more than 170,000 Saharan refugees vegetating in the Algerian Sahara, who once believed in the referendum and independence. The presented content results from the analysis of official printed documents – mainly resolutions of the Security Council and reports of the UN Secretary General – and a critical interpretation of the achievements of world literature, as well as materials available electronically.

Keywords: Western Sahara, Morocco, Polisario, Algeria, United Nations, decolonization, autonomy

Słowa kluczowe: Sahara Zachodnia, Maroko, Front Polisario, Algieria, ONZ, dekolonizacja, autonomia

Konflikt saharyjski – mimo że trwa od 1975 r. – nigdy nie stał się wydarzeniem generującym szerokie zainteresowanie światowej opinii publicznej. W najnowszych dziejach Afryki Północnej odcisnął się głęboko choćby tym, że doprowadził do wojny między miejscowym ruchem wyzwoleniczym – Frontem Polisario a Marokiem. Ponadto skonfliktował najważniejsze państwa regionu, czyli Maroko i Algierię, zniweczył funkcjonowanie Unii Arabskiego Maghrebu oraz podzielił kraje całego kontynentu, utrudniając działalność Organizacji Jedności Afrykańskiej (OJA) / Unii Afrykańskiej (UA), a także ONZ – szczególnie Rady Bezpieczeństwa (RB), przy okazji ujawniając, że geopolityka jest ważniejsza niż potrzeby dokończenia procesu dekolonizacji.

Celem badawczym artykułu jest przedstawienie genezy i przebiegu likwidacji zależności kolonialnej Sahary Zachodniej postrzeganej w kontekście dekolonizacji całego kontynentu. Za hipotezę przyjęto założenie – zgodnie z teorią konfliktu i teorią regionalnych kompleksów bezpieczeństwa – że to właśnie niezakończona dekolonizacja tej byłej hiszpańskiej kolonii miała – i ma – bezpośredni wpływ na trwającą już prawie pół wieku konfrontacyjną sytuację w całym Maghrebie, pozwalającą również krajom spoza Afryki na ingerencję w sprawy regionu. Aby tezę tę zweryfikować, przy konstruowaniu artykułu wykorzystano głównie metodę historyczną, wspartą analizą oficjalnych dokumentów stron konfliktu (Hiszpanii, Maroka i Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej – SARD) oraz aktorów zewnętrznych (Francji, USA, ONZ, UE, MTS), a także licznych artykułów naukowych i prasowych.

Opracowanie ma również na celu wyróżnienie – dla realizacji potrzeb eksplanacyjnych – pewnych etapów rozwiązania konfliktu. Próbuje także wyjaśnić, dlaczego w Saharze Zachodniej nie udało się zrealizować dekolonizacji poprzez organizację referendum – mimo takiej procedury praktykowanej gdzie indziej w Afryce – i to wbrew opinii pomocniczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze z października 1975 r. oraz wieloletnich negocjacji prowadzonych pod auspicjami ONZ. A podstawy do takiego rozwiązania są oczywiste, jako że prawo międzynarodowe i *Karta Narodów Zjednoczonych* zakazuje uznawania stanów nielegalnych czy takich, które powstały w wyniku użycia siły, za sytuację faktyczną, zgodnie z zasadą *ex iniuria ius non oritur* (prawa nie mogą wynikać z nielegalnych sytuacji) oraz z drugą zasadą – *uti possidetis iuris* (*uti possidetis, ita possidetis* – jak posiadaliście, tak posiadajcie). Ta ostatnia oznacza w praktyce, że były kolonie jako państwa niepodległe powstają w istniejących dotąd granicach¹. Z tym, że sama dekolonizacja powinna – zgodnie z rezolucją ONZ nr 1541 z 1960 r. – odbyć się poprzez: (1) niepodległość kolonii, (2) stowarzyszenie z innym państwem już istniejącym bądź też (3) w konsekwencji połączenia z innym suwerennym państwem. Powinno się to dokonać oczywiście dopiero po wyrażeniu zgody przez ludność na drodze referendum. Patrząc natomiast od strony praktycznej, warte podkreślenia są także powody nie tylko rewizjonistycznej polityki Maroka – jedynej w takiej skali w Afryce. Jest ona jak dotąd – przynajmniej w odniesieniu do Zachodniej Sahary – dla niego sukcesem, mimo iż Rabat, aby pokonać militarnie miejscowy ruch wyzwoleniczy wspierany przez Algier, musiał uciec się do konieczności zbudowania

¹ Zob. A. Kosidło, *Problemy granic państwowych w postkolonialnej Afryce*, „Dzieje Najnowsze” 2020, t. 52, nr 4, s. 117-142.

wału ziemnego (*berm*), oddzielającego obszar okupowany od granic Algierii i Mauretanii, i do utrzymywania na nim do dzisiaj połowy swojej armii (ok. 130 tys.).

Sama Sahara Zachodnia – dawna kolonia hiszpańska – jest dzisiaj w 80% kontrolowana przez Maroko. W 20% jest pod zarządem powstałej w 1976 r. Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej, której władze – jak i część ludności – przygarnęła sąsiedzka Algieria, także z własnych powodów, zgadzając się na utworzenie w najgorętszym miejscu swojej Sahary pięciu obozów dla uchodźców². Szacuje się, że czeka w nich na powrót ok. 174 tys. osób. Życie w obozach jest trudne i tylko dzięki pomocy Algierii i organizacjom charytatywnym możliwe do przetrwania. Raport UNHC z kwietnia 2020 r. podaje, że tylko 12% ludności ma zapewnione bezpieczeństwo żywnościowe, a ostre niedożywienie dzieci widoczne jest u prawie 8%³. Natomiast w trzech utworzonych w 2015 r. prowincjach kontrolowanej przez Rabat Sahary Zachodniej Saharyjczycy liczą ok. 320 tys. i stali się już mniejszością. Osoby posługujące się arabskim dialektem *bassaniya*, różniącym się od marokańskiego *darija*, uważane są bowiem za Saharyjczyków i stanowią tylko 41% populacji prowincji Laayoune-Sakia El Hamra, 32% mieszkańców prowincji Guelmin-Oued Noun i zaledwie 11% prowincji Dakhla-Oued Ed Dahab⁴. Rząd marokański jest tutaj głównym pracodawcą i inwestorem – głównie w wydobywaniu fosforu i rybołówstwo – i zdołał również ze względów politycznych i społecznych podnieść PKB na mieszkańca, przekraczając średnią marokańską o 26%. Trzeba obiektywnie powiedzieć, że polepszył także dostępność i jakość opieki zdrowotnej i edukacji oraz zmniejszył ubóstwo. Ale raporty International Crises Group (ICG) podkreślają, że korzystają na tym głównie elity saharijskie lojalne wobec monarchii oraz osadnicy z Maroka. Notuje się również 30% bezrobocie i podkreśla brak perspektyw dla młodych⁵. W praktyce jednak Maroko kolonizuje i integruje tereny Sahary Zachodniej – podobnie jak Izrael ziemie palestyńskie – uważając, że ma do tego historyczne prawo, podczas gdy Rada Bezpieczeństwa, nie będąc w stanie wprowadzić w życie własnych decyzji, zachęca równocześnie dwie nierównorzędne strony konfliktu do negocjacji i znalezienia rozwiązania, które *de facto* uzasadniałoby dokonany podbój.

² A. Kosidło, *Sahara Zachodnia. Fiasko dekolonizacji czy sukces podboju? 1975-2011*, Gdańsk 2012, s. 1-3. Dla szerszego tła zob.: S. Zunes, *Western Sahara. War, Nationalism and Conflict Irresolution*, New York, NY 2022; A. Bahajjoub, *Western Sahara Conflict: Historical, Regional and International Dimensions*, London 2010; J.S. Licerias, *International Law and the Western Sahara Conflict*, Osterwijk 2014.

³ *Official Report Sabrawi Refugees in Tindouf, Algeria: Total In-Camp Population*, UNHCR, March 2018, s. 5, [online] https://www.usc.gal/export9/sites/webinstitucional/gl/institutos/ceso/descargas/UNHCR_Tindouf-Total-In-Camp-Population_March-2018.pdf, 11 I 2024; *Washington Must Act at the UN on Western Sahara's Dangerous Crisis*, International Crisis Group, 29 X 2021, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara/washington-must-act-un-western-saharas-dangerous-crisis>, 14 V 2024.

⁴ W 2015 r. okupowana Sahara Zachodnia została podzielona na trzy prowincje, ale tylko jedna obejmuje tereny dawnej hiszpańskiej kolonii, dwie pozostałe powstały poprzez przyłączenie pozostałych części do przyległych ziem marokańskich.

⁵ *Relaunching Negotiations over Western Sahara*, International Crisis Group, Report nr 227, 14 X 2021, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara/relaunching-negotiations-over-western-sahara>, 13 IV 2024.

Waga analizy przypadku Sahary Zachodniej nie polega więc na tym, czy ona jest niepodległa, czy stanowić będzie część Maroka, ale na wyjaśnieniu, dlaczego nie odbyło się tam referendum z opcją niepodległości oraz na udowodnieniu znanej tezy, że państwo silniejsze, mając wsparcie innych możliwych tego świata, czyli np. USA, Francji czy Arabii Saudyjskiej, może bezkarnie nie przestrzegać prawa międzynarodowego. Dla przedstawienia ewolucji 49-letniego procesu rozwiązywania problemu podzielono go na kilka wyraźnych etapów, z tym, że wydarzenia z ostatniej dekady będą w tym przypadku prezentowane najszerszej.

I. PRÓBA DEKOLONIZACJI ZGODNIE Z PROCEDURĄ ONZ (1964-1975)

W 1964 r. Komitet Dekolonizacyjny ONZ ogłosił, że ludność Sahary Zachodniej – podobnie jak i inne obszary niesamodzielne – ma prawo do samostanowienia, a rok później Zgromadzenie Ogólne poinformowało Hiszpanię o konieczności rozpoczęcia dekolonizacji jej terytoriów. Maroko, a później Mauretania zaprotestowały przeciwko niepodległości, domagając się jej podziału. Libia – a później także Algieria – optowały jednak za niepodległością i wsparły powstały w 1973 r. miejscowy ruch wyzwoleniowy – Front Polisario, walczący wówczas o wolność z Hiszpanami. Na prośbę Maroka i Mauretanii⁶ – za pośrednictwem ONZ – Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze w październiku 1975 r. podjął w opinii pomocniczej jednoznaczną decyzję o konieczności przeprowadzenia referendum z opcjami: niepodległość albo integracja z Marokiem, wyjaśniając równocześnie, że prawo do samostanowienia ma pierwszeństwo przed żądaniami natury historycznej⁷. Maroko, obawiając się przegrania referendum, zaprotestowało i rozpoczęło kontrakcję w postaci „Zielonego Marszu”, w którym wzięło udział wiele tysięcy Marokańczyków, pokojowo – chociaż w osłonie wojska – wkraczających na tereny Sahary Zachodniej. Natomiast towarzyszące mu gorączkowe rokowania – ku niezadowolaniu izolowanej Algierii – zakończyły się 14 listopada 1975 r. podpisaniem ugody madryckiej, która była niezgodna z teorią i praktyką procesu likwidacji kolonializmu. Ustalała ona bowiem, iż Hiszpania – która nie miała prawa przekazania nikomu swojej kolonii bez zgody ONZ – potwierdziła zamiar dekolonizacji Sahary i zakończenia swojej odpowiedzialności jako państwo administrujące najpóźniej do 28 lutego 1976 r.

II. PRÓBA ZBROJNEGO ROZSTRZYGNIĘCIA (1976-1991)

Gdy wojska marokańskie i mauretańskie wkroczyły w listopadzie 1975 r. do Sahary Zachodniej, musiały walczyć z oddziałami Frontu Polisario. W obawie przed bombardowaniami większość ludności uciekła na teren pobliskiej Algierii, tworząc tam

⁶ R. Kłosowicz, *Policies of the Maghreb Countries Toward Western Sahara: Mauritania's Perspective*, „Hungarian Journal of African Studies” 2022, vol. 16, nr 1, s. 57-70.

⁷ Zob. *Western Sahara. Advisory Opinion of 16 October 1975*, [online] <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103758>, 4 III 2025.

obozy uchodźców, a Front Polisario ogłosił 27 lutego powstanie niepodległej Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej, która uzyskała uznanie wielu krajów. Kiedy uznała ją Algieria, Maroko zerwało z nią stosunki dyplomatyczne⁸. W kwietniu najeźdźcy podzielili się spornym terytorium: dwie trzecie dla Maroka, a południowa jedna trzecia dla Mauretanii. Wojna nie toczyła się jednak po myśli agresorów. Mauretania została zmuszona do wycofania się z niej już w 1979 r., a wojska marokańskie zajęły natychmiast również część swego niedawnego sojusznika⁹. Większość krajów Afryki wsparło jednak niepodległość Sahary Zachodniej i przyjęło ją w 1984 r. do OJA, co spowodowało, iż Maroko wystąpiło z niej i znalazło się w izolacji, przynajmniej w Czarnej Afryce. Nie mogąc wygrać walki w otwartym polu, już od 1982 r. Maroko – przy pomocy Francji, USA i niektórych krajów arabskich – zaczęło budować wał ziemny, liczący wkrótce ponad 2,7 tys. km. Wprowadziło to statyczność działań zbrojnych, w których mniej liczne siły – a wcześniej bardzo mobilne – Polisario straciły szanse na sukces. W roku 1991 – dzięki pośrednictwu OJA i ONZ – wprowadzono zawieszenie broni, *Settlement Plan*, oraz wysłana została misja specjalna MINURSO (Misja Narodów Zjednoczonych na rzecz Referendum w Saharze Zachodniej), z celem dopilnowania przestrzegania właśnie zawieszenia broni i z zadaniem przeprowadzenia referendum, a także powołano specjalnego przedstawiciela sekretarza generalnego ONZ, który miał nadzorować proces rozwiązania konfliktu¹⁰.

III. PRZYGOTOWYWANIE LIST DO GŁOSOWANIA (1992-1996)

Pierwszy termin referendum ustalono już na 1992 r., a niezbędnym krokiem do jego przeprowadzenia było sporządzenie list osób, którzy mogłyby wziąć w nim udział. Przedstawiciele Frontu Polisario uważali, że głosować mogą tylko ci, których nazwiska znalazły na listach spisu ludności sporządzonych jeszcze przez Hiszpanów w 1974 r. oraz ich dorosłych już dzieci. Maroko natomiast – nie zgadzając się na referendum – sabotowało działania Komisji Weryfikacyjnej i przedstawiało kolejne listy Saharyjczyków – i nawet nie-Saharyjczyków – mieszkających od dawna na terenie Maroka. Takie żądania Rabatu, przy cichej akceptacji jego ważnych sojuszników, doprowadziły do zastoju prac i do próby zmiany ustaleń z 1991 r. oraz ostatecznego zawieszenia w 1996 r. działalności samej Komisji Weryfikacyjnej. To właśnie wtedy wykrystalizowały się dwa – aktualne do dzisiaj – stanowiska: Polisario – jak najszybsze referendum, Maroko – niedopuszczenie

⁸ Zob. szczegóły: J. Mormul, R. Klosowicz, *A de Facto State's Struggle for International Recognition: The Case of the Sahrawi Arab Democratic Republic*, „Stosunki Międzynarodowe” 2024.

⁹ A. Kosidło, *Sahara Zachodnia...*, s. 73-76.

¹⁰ United Nations, Security Council, *Resolution 621 (1988) [Western Sahara]*, 20 IX 1988, S/RES/621 (1988), [online] <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/1988/en/88540>, 20 III 2024; United Nations, Security Council, *The Situation Concerning Western Sahara*, 29 IV 1991, S/RES/690 (1991), [online] <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/596/26/pdf/nr059626.pdf>, 25 III 2024.

do jego przeprowadzenia¹¹. Tak wyglądał początek udanej marokańskiej polityki „grania na czas”, który już sprawdził się wcześniej w innych rejonach świata, choćby w przypadku Kaszmiru i okupowanych przez Izrael ziem palestyńskich.

IV. POSZUKIWANIE „TRZECIEJ DROGI” (1997-2006)

W 1997 r. sekretarz generalny ONZ Kofi Annan – starając się przełamać impas – pozyskał do współpracy byłego amerykańskiego sekretarza stanu, Jamesa Bakera (1989-1992), który zgodził się zostać jego osobistym wysłannikiem do spraw Sahary Zachodniej. Był to rozsądny wybór, jako że za nim stał prestiż supermocarstwa, jak również rezolucja nr 1301 RB ONZ z 2000 r., która zwracała się do Maroka i Frontu Polisario o rozważenie alternatyw dla referendum¹². Dalsze negocjacje były w części skuteczne, ponieważ zaowocowały dwiema nowymi propozycjami rozwiązania konfliktu. Pierwsza z nich – *Framework Agreement* z 2001 r. – zaakceptowana została tylko przez Rabat. Jej treść *de facto* zapewniała, iż Sahara pozostanie marokańska, jako że w referendum mieli brać udział wszyscy od roku mieszkający na Saharze, w tym także wszyscy dorośli przybysze z Maroka, jak choćby wojskowi i policjanci. Polisario i Algieria wyraziły sprzeciw, ponieważ to rozwiązanie podważało zasady i procedury wcześniej stosowane w procesach dekolonizacji¹³. Druga propozycja – *Peace Plan* z 2003 r. – proponowała przeprowadzenie referendum, w którym mieliby wziąć udział wszyscy zweryfikowani i repatriowani do końca 1999 r. W tym planie zaproponowano już trzy opcje w samym referendum: niepodległość, integracja z Marokiem albo – tu nowość – autonomia w granicach Maroka. Maroko powiedziało „nie” tej opcji, a Front Polisario, naciskany przez Algierię – ku zaskoczeniu Rabatu – zaakceptował ją. Była to wizerunkowa porażka Maroka, gdyż potwierdziło się, iż państwo to nie zaakceptuje żadnego referendum. Jednakże propozycje te osłabiły wagę podstawowego dokumentu – *Settlement Agreement* z 1991 r. – podpowiadając zainteresowanym, że istnieją jeszcze inne opcje rozwiązania konfliktu. W 2004 r. rezolucja RB ONZ nr 1541 wydawała się sygnalizować poparcie dla rozwiązania politycznego możliwego do zaakceptowania przez obie strony, pośrednio porzucając plan pokojowy Bakera, ale potwierdzając poparcie dla samostanowienia z zamiarem *osiągnięcia sprawiedliwego, trwałego i wzajemnie zaakceptowanego rozwiązania politycznego*¹⁴. To było kolejne ustępstwo na rzecz Maroka, które w istocie zachęcało je, aby jak najszybciej przygotować propozycje ustanawiające status autonomii Sahary Zachodniej.

¹¹ Zob. szczegóły: A. Kosidło, *Sahara Zachodnia...*, s. 125-155.

¹² United Nations, Security Council, *Resolution 1301 (2000)*, 31 V 2000, S/RES/1301 (2000), [online] <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1301>, 23 IV 2024.

¹³ J. Mormul, *Cele polityki zagranicznej Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej w kontekście uwarunkowań międzynarodowych w regionie Maghrebu*, „Politeja” 2024, nr 2(89), s. 29-57.

¹⁴ United Nations, Security Council, *Resolution 1541 (2004)*, 29 IV 2004, S/RES/1541 (2004), [online] [https://docs.un.org/en/S/RES/1541\(2004\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1541(2004)), 4 III 2025. Cytaty z publikacji obcojęzycznych podano w tłumaczeniu własnym autora artykułu.

V. PRÓBA POKOJOWEGO WPROWADZENIA STATUSU AUTONOMII (2007-2020)

W kwietniu 2007 r. obie strony – pod naciskiem USA i Francji – przedstawiły nowemu sekretarzowi ONZ Ban Ki-moonowi swoje propozycje rozwiązania problemu. Propozycja Polisario powtarzała, że konflikt o Saharę jest kwestią dekolonizacji; że jego rozwiązanie powinno nastąpić na drodze referendum, z trzema opcjami: niepodległość, integracja z Marokiem bądź samorząd. Natomiast marokańska inicjatywa przewidywała jedynie dwie opcje w głosowaniu: *status quo* albo autonomię w obrębie Maroka, czyli zakładała *a priori*, że przy realizacji każdej opcji Sahara Zachodnia pozostanie marokańska. Co zdumiewające, ta ostatnia od razu została uznana przez sekretarza generalnego ONZ za służącą *dialogowi, negocjacom i kompromisowi*. Problem jednak tkwił w tym, że trzeba było do niej przekonać – poza Frontem Polisario i Algierią – światową opinię publiczną i 84 państwa, które zdążyły już uznać niepodległość Saharyjskiej Republiki¹⁵. Aby próbować ją wcielić w życie, tylko w latach 2007-2012 odbyło się 13 dwustronnych negocjacji, za pośrednictwem osobistych wysłanników sekretarza generalnego ONZ i dyplomacji wahadłowej¹⁶. To jednak nie przybliżyło rozwiązania.

Wkrótce sytuacja zaczęła kształtować się korzystnie dla Rabatu. W styczniu 2017 r., po kilkuletnich intensywnych dyplomatycznych zabiegach, Maroko stało się – po 33 latach nieobecności – znowu członkiem Unii Afrykańskiej (wcześniej Organizacji Jedności Afrykańskiej). Poprawiło to znacznie jego polityczną i dyplomatyczną pozycję do kształtowania korzystnej dla siebie polityki tak wewnątrz Afryki, jak i na forum ONZ. Odtąd znacznie łatwiej było mu kontrolować wszelkie inicjatywy dotyczące konfliktu, które powstawały – lub mogły powstać – w obu tych organizacjach¹⁷. Tym bardziej że wraz z wyborem latem 2017 r. na specjalnego wysłannika ONZ do spraw Sahary Zachodniej byłego prezydenta RFN Horsta Köhlera zaistniała nadzieja, że negocjacje zostaną ponownie podjęte. Poza tym nowy doradca do spraw bezpieczeństwa narodowego prezydenta Donalda Trumpa, John Bolton, ogłosił się zwolennikiem *Nowej strategii afrykańskiej*, która miała na celu, *rozwiązywanie konfliktów, a nie zamrażanie ich na zawsze*¹⁸. I rzeczywiście na przełomie 2018/2019 r. odbyły się w Genewie dwa spotkania przy okrągłym stole delegacji Polisario i Maroka, przy udziale także przedstawicieli

¹⁵ W sumie 84 państwa uznały SARD; 47 państw utrzymuje nadal swoje uznanie, podczas gdy 30 je anulowało, 6 zamroziło, a 1 – Jugosławia – przestała istnieć. Zob. *SADR Recognitions*, Universidad de Santiago, [online] https://www.usc.gal/en/institutos/ceso/RASD_Reconocimientos.html, 15 II 2024.

¹⁶ Szczegóły zob. A. Kosidło, *Zachodnia Sahara...*, s. 203-247.

¹⁷ Zob. tenże, *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej*, cz. 1: *Poszukiwanie drogi*, „Colloquium” 2018, nr 3, s. 25-56; tenże, *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej*, cz. 2: *W poszukiwaniu sojuszników*, „Colloquium” 2019, nr 1, s. 77-102; tenże, *Maroko w Unii Afrykańskiej*, cz. 3: *W poszukiwaniu miejsca*, „Colloquium” 2019, nr 3, s. 61-88.

¹⁸ T. Hill, J. O'Brien, *Western Sahara: Problems in the U.S. Push for Peace?*, United States Institute of Peace, 11 VI 2019, [online] <https://www.usip.org/publications/2019/06/western-sahara-problems-us-push-peace>, 3 II 2024.

Algierii i Mauretanii, które jednak – przy niezmiennym stanowisku stron – nie mogły stać się przełomem. Wkrótce Bolton opuścił swoje stanowisko¹⁹, a Köhler – podobno z powodu złego stanu zdrowia – podał się do dymisji. I znowu nastąpił impas.

Ponadto niespodziewanie na 31. szczycie w Nawakszut, w Mauretanii w 2018 r., Unia Afrykańska dokonała swoistej abdykacji – nie bez udziału Rabatu – postanowiła bowiem ograniczyć swoje inicjatywy negocjacyjne dotyczące Sahary Zachodniej – szczególnie własnego Komitetu Politycznego i Bezpieczeństwa – do popierania tylko procesu pokojowego prowadzonego przez ONZ. Owo wsparcie miało być udzielane jedynie za pośrednictwem trójki szefów państw i przewodniczącego Komisji Unii Afrykańskiej. Była to ważna wygrana Maroka, które zwykle uważać dotychczasowe propozycje UA za stronnictwo²⁰. A w ONZ Maroko miało więcej ważnych sojuszników.

Nie było jednak nadal komu prowadzić negocjacji, jako że wybór nowego osobistego wysłannika sekretarza generalnego ONZ się przedłużał. Rabat oficjalnie chciał polityka wysokiej klasy, ale w rzeczywistości celowo starał się odkładać w czasie jego wybór, nie chcąc – zdaniem analityków z ICG – wyboru nikogo z krajów skandynawskich, rzekomo sprzyjających referendum; żadnego Niemca – po doświadczeniach z Köhlerem; a także nikogo z reprezentantów wielkich mocarstw. Front Polisario natomiast chciał tylko *wysokiej klasy, zaangażowanej i neutralnej osoby*. Wielu znanych polityków odmawiało António Guterresowi współpracy, wiedząc, że szanse na postęp są znikome²¹.

Wykorzystując ten dwuletni okres zastoju, Maroko – wspierane przez Francję i Hiszpanię – postanowiło wprowadzać w życie, metodą faktów dokonanych, potwierdzenie przynależności Sahary Zachodniej do Maroka. Zaproponowało więc innym państwom, głównie Afryki i Bliskiego Wschodu, otwarcie tam swoich konsulatów. Pierwszym krajem, który zdecydował się na ten krok, było Wybrzeże Kości Słoniowej, które w czerwcu 2019 r. otworzyło swój konsulat honorowy w Laayoune. W jego ślady poszły Komory, które w grudniu 2019 r. otworzyły pierwszy zagraniczny konsulat generalny w Saharze Zachodniej. Za nimi ruszyła lawina, tak że w ciągu roku 27 państw (19 z Afryki) otworzyło swoje konsulaty w Laayoune lub Dakhli, w tym 15, które wcześniej uznawały SARD. Dnia 4 listopada 2020 r. Zjednoczone Emiraty Arabskie stały się pierwszym krajem arabskim, który otworzył tam również swoją placówkę²². Sekretarz generalny Polisario Brahim Ghali zaprotestował wobec tej akcji, twierdząc, że stanowi ona *naruszenie międzynarodowego statusu prawnego Sahary Zachodniej jako terytorium niesamodzielnego*²³.

¹⁹ Zob. J. Bolton, *Trump w Białym Domu. Tajemnice Gabinetu Ovalnego*, przeł. T. Woźniak, Warszawa 2020.

²⁰ *How the Latest AU Decision on Western Sahara Could Affect Other Crises*, Institute for Security Studies Africa, 22 VIII 2018, [online] <https://issafrica.org/pscreport/psc-insights/how-the-latest-au-decision-on-western-sahara-could-affect-other-crises>, 10 IV 2024.

²¹ *Relaunching Negotiations...*

²² *“Consulates” Opened in the Occupied Territories of Western Sahara*, [online] <https://www.usc.gal/en/institutos/ceso/Consulados-en-el-Sahara-Occidental-.html>, 16 IV 2024.

²³ United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, 2 X 2019, S/2019/787, s. 11, [online] <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/299/86/pdf/n1929986.pdf>, 17 III 2024.

Takie manewry Rabatu powodowały także wzrost napięcia i niezadowolenia w obozach uchodźców. Na XV Kongresie Frontu Polisario w grudniu 2019 r., co prawda ponownie wybrano na sekretarza generalnego Ghaliego, który obiecał pierwszeństwo dyplomacji, ale nie wykluczył już innych akcji czy nawet podjęcia działań zbrojnych, czego otwarcie domagała się sfrustrowana saharyjska młodzież.

Bezradność ONZ i skuteczne poczynania Maroka doprowadziły w końcu do konfrontacji. Rozpoczęła się ona od demonstracji i potyczek – jak już wcześniej w tym miejscu bywało – w miejscowości Guerguerat, leżącej w strefie zdemilitaryzowanej, monitorowanej przez MINURSO przy południowej granicy Sahary Zachodniej z Mauretanią. To tamtędy przebiegała – od 2016 r. wybrukowana przez Maroko – jedyna droga, której kontrola zapewniała bezpieczny międzynarodowy handel, coraz ważniejszy w konsekwencji rosnących powiązań handlowym Maroka z Afryką Zachodnią. Działacze Polisario uznawali jej kontrolę przez Maroko za złamanie warunków zawieszenia broni z 1991 r., które w tym miejscu ustanawiało strefę buforową.

Sytuacja osiągnęła punkt krytyczny 21 października 2020 r., kiedy grupa cywili – wspierana przez nielicznych bojowników Polisario – zablokowała ruch, co również było naruszeniem wspomnianego porozumienia. Oburzone Maroko słało protesty do ONZ, a kiedy mediacja przedstawicieli MINURSO została przez protestujących odrzucona, wojska marokańskie 13 listopada 2020 r. wkroczyły do strefy buforowej i po krótkiej strzelaninie odblokowały drogę. W odpowiedzi – co było dla obserwatorów dużym zaskoczeniem – 14 listopada Polisario oficjalnie wycofało się z zawieszenia broni i wznowiło działania zbrojne z Marokiem, licząc, że wznowienie konfliktu zmusi Radę Bezpieczeństwa do ingerencji i podjęcia kwestii referendum. Niestety, RB nie uznała za właściwe, aby debatować nad konfliktem o tak małej intensywności, a Maroko – w odróżnieniu od Polisario – świadomie minimalizuje znaczenie drobnych starć zbrojnych i oficjalnie twierdzi, że nadal przestrzega zawieszenia broni. Nie chce bowiem, aby działaniami zbrojnymi zainteresowała się bliżej ONZ czy UA.

Reakcja świata na wznowienie wojny – jak się okazało – była bliska stanowisku Rabatu. Francuskie MSZ wyraziło jedynie zaniepokojenie, a nawet pochwaliło Maroko za *przywiązanie do zawieszenia broni*. Rosja i Hiszpania również wezwały strony do zawieszenia broni, a sekretarz stanu USA Mike Pompeo dopiero 8 grudnia wyraził opinię, że konflikt *nie powinien być rozwiązywany środkami wojskowymi, ale poprzez zestaw rozmów*. Kraje sąsiadujące także zareagowały umiarkowanie, aby uniknąć podsycania nastrojów wojennych. Algieria, ważny aktor w konflikcie poprzez swoje poparcie dla Polisario, ostrożnie wezwała obie strony do zachowania powściągliwości, wyjaśniając, że takie podejście odzwierciedla ich pragnienie uniknięcia eskalacji militarnej, która mogłaby jeszcze bardziej zdestabilizować region. Mauretania również wezwała strony do rozwagi i przestrzegania zawieszenia broni²⁴.

Ze swojej strony Rada Bezpieczeństwa ONZ dopiero 21 grudnia, ponad miesiąc po wznowieniu działań wojennych, zwołała tylko jedno posiedzenie konsultacyjne za

²⁴ United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary General*, 1 X 2021, S/2021/843, s. 4-16, [online] https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF-CF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/S_2021_843.pdf, 21 III 2024.

zamkniętymi drzwiami. Nawet Republika Południowej Afryki, zwolennik Polisario, która objęła przewodnictwo obrad RB w styczniu 2021 r., ogłosiła, że nie planuje podać pod obrady kwestii Sahary, wiedząc z góry, że większość poprze Maroko.

VI. WOJNA I DYPLOMACJA (PO 2020 R.)

Nieco wcześniej Maroko zanotowało wielki sukces dyplomatyczny, Trump 10 grudnia 2020 r. ogłosił bowiem na Tweeterze oficjalne uznanie przez USA marokańskiej suwerenności nad Saharą Zachodnią²⁵. Ceną Maroka było wznowienie stosunków dyplomatycznych z Izraelem – w ramach porozumienia Abrahamowego – najpierw poprzez ponowne otwarcie biur łącznikowych, które zostały zamknięte w 2000 r. w czasie II Intifady, a później ustanowienie ambasad. Maroko, czyniąc tak, stało się tym samym czwartym państwem członkowskim Ligi Państw Arabskich, które uznało Izrael (po Zjednoczonych Emiratach, Bahrainie i Sudanie). Ponadto USA zaferowały Maroku – co było w tym momencie także ważne – sprzedaż dronów i broni precyzyjnej o wartości 1 mld USD. Uznanie Sahary za marokańską było wielkim zaskoczeniem, ponieważ USA stały się pierwszym i jedynym państwem świata, który uznał fakt aneksji. Amerykański badacz problemu – Stephen Zunes – określił ten akt jako *szczególnie niebezpieczny precedens*, będący w istocie *wbiciem ostatniego gwoźdźcia do trumny* negocjacji prowadzonym pod auspicjami ONZ i odrzucającym zasadę prawa międzynarodowego zakazującą zbrojnych podbojów, *Kartę ONZ* i dotychczasową praktykę (przywołując sprawę – Irak kontra Kuwejt), a zachęcający inne państwa – jeżeli mają poparcie Waszyngtonu – właśnie do prowadzenia polityki podbojów. Była to w istocie radykalna zmiana, gdyż dotychczasowa polityka amerykańska widziała autonomię jako jedną z wielu opcji, gdy teraz miała być *jedyną podstawą dla sprawiedliwego i trwałego rozwiązania*²⁶. Równie negatywnie ocenił instrumentalne posunięcie Trumpa wspomniany wcześniej Baker, kiedy napisał, że *niedawna proklamacja prezydenta Trumpa uznająca marokańską suwerenność nad Saharą Zachodnią była zdumiewającym odwrotem od zasad prawa międzynarodowego i dyplomacji, które Stany Zjednoczone popierają i szanują od wielu lat*²⁷. Podobnie stwierdził Eliot Engel – przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Izby Reprezentantów: *odrzucenie legalnej wielostronnej drogi rozwiązywania konfliktów tylko upoważnia kraje takie jak Rosja i Chiny do dalszego deptania*

²⁵ Tamże, s. 18: USA tym aktem uznały *marokańską suwerenność nad całym terytorium Sahary Zachodniej* i potwierdziły swoje *poparcie dla poważnej, wiarygodnej i realistycznej propozycji autonomii Maroka* jako jedynej podstawy sprawiedliwego i trwałego rozwiązania sporu. Już w styczniu 2021 r. ambasador amerykański w Maroku David Fisher zaczął tworzyć tymczasowy konsulat w Dakhli. Zob. *Western Sahara: What's at Stake for Joe Biden?*, „Aljazeera” 2021, 11 I, [online] <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/11/western-sahara-whats-at-stake-for-joe-biden>, 25 IV 2024.

²⁶ *Palestine, Taiwan and Western Sahara. Statehood, Sovereignty and International System*, red. S.O. Abidde, London 2023, s. 61-62.

²⁷ *Trump's Recognition of Western Sahara Is a Serious Blow to Diplomacy and International Law*, „The Washington Post” 2020, 17 XII, [online] <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/12/17/james-baker-trump-morocco-western-sahara-abraham-accords/>, 27 IV 2024.

międzynarodowych zasad i norm oraz nagradza tych, którzy naruszają granice i prawa wolnych ludzi²⁸. Przedstawiciele Polisario zanegowali również oświadczenie Trumpa jako niedopuszczalne naruszenie prawa międzynarodowego, a algierski premier Abdelaziz Djerad potępił zarówno normalizację stosunków z Izraelem, jak i uznanie przez Waszyngton marokańskiej suwerenności nad Saharą Zachodnią oraz wezwał do przestrzegania prawa międzynarodowego i nazwał zerwanie zawieszenia broni przez Polisario *uzasadnioną samoobroną*. Przy tej okazji armia algierska przy granicy z Marokiem przeprowadziła manewry wojskowe. Podobnie, chociaż w bardziej zawołowanych słowach, negatywnie oceniła deklarację Trumpa Francja, która obawiała się nacisków Waszyngtonu, aby ona również uznała autonomię jako jedyną opcję. Rosja z kolei potępiła to jako pogwałcenie prawa międzynarodowego, podczas gdy Hiszpania wyraziła swoje nadzieje co do przestrzegania *Karty Narodów Zjednoczonych* i podjętych już rezolucji²⁹.

W późniejszym oświadczeniu Waszyngton wyjaśniał, że niezależnie od uznania suwerenności Maroka nad Saharą Zachodnią pozostaje *miejsce na wynegocjowane rozwiązanie, a Stany Zjednoczone pozostają zaangażowane we współpracę z Marokiem, Polisario i wszystkimi zaangażowanymi podmiotami regionalnymi i międzynarodowymi*³⁰. Maroko natomiast – wsparte deklaracją Trumpa – zakomunikowało o pozostawieniu swego wojska w Guerguerat na czas nieokreślony, co stanowiło już jawne pogwałcenie porozumienia z 1991 r., które zabroniło wojsku obu stron wchodzenia do strefy buforowej. W odpowiedzi Polisario ogłosiło, że nie będzie negocjować, dopóki armia marokańska nie opuści strefy. Na potwierdzenie powagi swoich słów 21 stycznia 2021 r. bojownicy Polisario ostrzelali okolice Guerguerat i zagrozili rozszerzeniem walk.

Rada Bezpieczeństwa nie była nawet w stanie przekonać stron – szczególnie Maroka – do wyboru specjalnego wysłannika ONZ do spraw Zachodniej Sahary, mimo że Guterres przedstawił aż 12 kandydatów³¹. Poszukując rozwiązania, Niemcy zaproponowały wówczas przeprowadzenie konsultacji za zamkniętymi drzwiami, a oburzone Maroko w odpowiedzi zamroziło kontakty dyplomatyczne z Berlinem, chcąc tym samym zmusić do ustępstw całą Unię Europejską, szczególnie Hiszpanię³². Był to również swoisty odwet za to, iż Niemcy nie zaprosiły Maroka na konferencję w Berlinie w 2020 r. poświęconą wojnie domowej w Libii. Podobnie zdecydowanie agresywnie

²⁸ *Western Sahara: What's at Stake...*

²⁹ *Time for International Re-engagement in Western Sahara*, International Crisis Group, Briefing nr 82, 11 III 2021, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara-morocco-mauritania/time-international-re>, 17 V 2024.

³⁰ *Zob. United States Recognizes Morocco's Sovereignty Over Western Sahara*, „American Journal of International Law” 2021, vol. 115, nr 2, s. 318-323.

³¹ L. Babas, *Twelve Candidates for the Post of Special Envoy to the Sahara Rejected*, Yabiladi, 8 V 2021, [online] <https://en.yabiladi.com/articles/details/109604/twelve-candidates-post-special-envoy.html>, 15 V 2024.

³² R. Fabiani, *Paving the Way to Talks on Western Sahara*, International Crisis Group, 20 VII 2023, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara/paving-way-talks-western-sahara>, 20 IV 2024; G. Keeley, *What's behind the Morocco-Germany Diplomatic Dispute?*, „Al Jazeera” 2021, 8 III, [online] <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/8/whats-behind-the-morocco-germany-diplomatic-row>, 20 IV 2024.

zareagowało Maroko na wieść o tym, że w kwietniu 2021 r. Hiszpania zgodziła się na leczenie u siebie przywódcy Polisario, Ghaliego, przepuszczając w odpowiedzi przez swój teren w połowie maja tysiące migrantów chcących się dostać do hiszpańskich enklaw – Ceuty i Melili, czyli do Europy. Wówczas także Algieria przypomniała swoje stanowisko. Gdy w połowie sierpnia 2021 r. Maroko wizytował izraelski minister spraw zagranicznych Jair Lapid i na konferencji prasowej w Rabacie skrytykował współpracę Algierii z Iranem, blokowanie wyboru Izraela na członka-obszernika UA oraz nadmierną rolę Algierii w Maghrebie – to reakcja była już zdecydowana³³. Dnia 24 sierpnia – pod pretekstem popierania przez Rabat separatystów z Kabili i pomocy dla podpalaczy lasów oraz podsłuchiwanie Pegazusem członków rządu algierskiego – zerwała stosunki dyplomatyczne z Marokiem, a miesiąc później zamknęła swoją przestrzeń powietrzną dla marokańskich samolotów oraz nie przedłużyła umowy o przesyłaniu gazu z Algierii do Europy przez Maroko do Hiszpanii³⁴. Również relacje z Francją się pogorszyły, kiedy we wrześniu 2021 r. Paryż – mający już u siebie 1,5 mln marokańską diasporę – ogłosił jednak zmniejszenie o 50% puli wiz przyznawanych dotąd Marokańczykom.

Wznowienie działań zbrojnych przez Polisario nie zwróciło szerszej uwagi świata. A nowa dyplomacja amerykańska w tej sprawie kluczyła, nie potwierdzając ani nie odwołując decyzji Trumpa o uznaniu suwerenności Maroka nad Saharą Zachodnią. Nie chcąc skupiać na sobie odpowiedzialności za impas, Amerykanie postanowili jednak zaktywizować ONZ i wywarli nacisk na Maroko, które w końcu w październiku 2021 r. zaakceptowało kandydaturę doświadczonego dyplomaty pochodzenia włosko-szwedzkiego – Staffana de Mistury – na osobistego wysłannika sekretarza generalnego ONZ do spraw Sahary Zachodniej. Od razu stanęły przed nim trudne problemy, Maroko zaatakowało bowiem kilka konwojów cywilnych na pograniczu saharijsko-mauretańskim, zabijając kilku Algierczyków, co w Algierze wywołało krańcowe oburzenie³⁵.

Dodatkowo w marcu 2022 r. sytuacja skomplikowała się w następstwie radykalnej zmiany dotychczasowej polityki przez Hiszpanię, która ogłosiła, że marokański plan

³³ D. Warszawski, *Algieria zerwała stosunki z Marokiem i zmilitaryzowała granicę*, „Gazeta Wyborcza” 2021, 26 VIII; Jair Lapid miał wyrazić *zaniepokojenie rolą, jaką Algieria odgrywa w regionie*, w odpowiedzi algierski minister spraw zagranicznych Ramtane Lamamra ocenił, że współpraca Maroka z Izraelem stanowi *wprowadzenie do Maghrebu obcych sił wojskowych*.

³⁴ United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara...*, S/2021/843, s. 20: W uzasadnieniu swej decyzji Algieria skrytykowała *porzucenie przez Maroko zobowiązania podjętego przez króla Hassana II we wspólnym komunikacie do wspierania sprawiedliwego i ostatecznego rozwiązania konfliktu o Saharę Zachodnią poprzez przeprowadzenie wolnego i uczciwego referendum, które pozwoli Saharyjczykom decydować o swojej przyszłości w pełni wiarygodnie i bez żadnych ograniczeń*. W odpowiedzi marokańskie MSZ stwierdziło, że tę decyzję *z należytą ostrożnością uznaje za całkowicie nieuzasadnioną*. Zob. także United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, 3 X 2023, S/2023/729, s. 21, [online] <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/287/38/pdf/n2328738.pdf>, 12 II 2024. Dnia 29 grudnia 2022 r. prezydent Algierii Abdelmadjid Tebboune w wywiadzie dla „Le Figaro” stwierdził, że *Algieria zerwała stosunki z Marokiem, aby uniknąć wojny*.

³⁵ United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, 3 X 2022, S/2022/733, s. 3-8, [online] <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/611/83/pdf/n2261183.pdf>, 10 III 2024.

o autonomii Sahary Zachodniej jest *najpoważniejszą, najbardziej realistyczną i wiarygodną podstawą do rozwiązania* konfliktu saharyjskiego³⁶. Polisario z oburzeniem uznało to za historyczną zdradę, a Algieria zapowiedziała zawieszenie stosunków dyplomatycznych i handlowych, a następnie w czerwcu zawiesiła *Traktat o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy*, by w listopadzie zawiesić dostawy gazu do gazociągu biegnącego przez Maroko, którym dostarczano 50% zapotrzebowania na ten surowiec dla Hiszpanii i Portugalii. To wszystko działo się w sytuacji, kiedy ceny gazu wzrosły w związku z wojną w Ukrainie. Za Madrytem podążyły również Niemcy i Holandia, które w 2022 r. poparły marokański plan autonomii z 2007 r., chociaż Berlin jeszcze rok temu krytykował decyzję Trumpa z grudnia 2020 r.³⁷

Jednak Maroko, pewne zewnętrzne poparcia, pozwoliło sobie nawet w lipcu 2022 r. na niewpuszczenie de Mistury na spotkanie z nieoficjalnymi przedstawicielami miejscowego społeczeństwa na terenie kontrolowanej przez siebie części Sahary Zachodniej³⁸. Ale to poparcie USA miało swoją cenę. Maroko zostało przez Waszyngton „zachęczone” do wysłania 20 – ze 100 posiadanych – czołgów T-72 Ukrainie, stając się tym samym pierwszym krajem afrykańskim, który udzielił Kijowowi militarnej pomocy. Naraziło się tym zapewne Rosji, która jest nie tylko stałym członkiem Rady Bezpieczeństwa, ale także członkiem wpływowej Grupy Przyjaciół Sahary Zachodniej³⁹. Wkrótce dobra passa się skończyła, gdyż w sierpniu 2022 r. niespodziewanie radykalnie pogorszyły się stosunki Maroka z Tunezją, kiedy prezydent Tunezji Kaisa Saieda spotkał się – przy okazji szczytu Japonia–Afryka – z przebywającym w Tunisie przywódcą Polisario Ghalim. W odpowiedzi na to Rabat w trybie nagłym odwołał tak swego ambasadora – w rewanżu uczyniła podobnie Tunezja – jak i swój udział w szczycie, uważając spotkanie za *poważny i bezprecedensowy akt, który głęboko rani uczucia narodu marokańskiego*, mimo że Tunis zapewniał, że *zachował całkowitą neutralność w kwestii Sahary Zachodniej*, a ponadto zawsze przestrzega rezolucji ONZ i UA. Waszyngton starał się łączyć sytuację. Sekretarz stanu Antony Blinken, po spotkaniu z marokańskim ministrem spraw zagranicznych Nasserem Bouritą, określił już plan autonomii przygotowany przez Maroko *jednym z potencjalnych podejść do zaspokojenia aspiracji ludności Sahary Zachodniej*, co miało być z jednej strony zachętą dla Maroka do negocjacji, a z drugiej przypomnieniem, że pozostaje jeszcze w grze zasada samostanowienia⁴⁰.

³⁶ Tamże, s. 13: 19 marca 2022 r. Polisario wydało oświadczenie, w którym stwierdzono, że stanowisko Hiszpanii jest *absolutnie sprzeczne z międzynarodowym prawem*.

³⁷ H.M. Baishu, *Germany Backs Morocco Proposal for West Sahara Autonomy*, VOA Africa, 25 VIII 2022, [online] <https://www.voaafrica.com/a/germany-recognizes-morocco-sovereignty-w-sahara-/6716880.html>, 22 III 2024.

³⁸ United Nations, Security Council, *Situation Concerning...*, S/2022/733, s. 37; R. Fabiani, *Paving the Way...*

³⁹ *Morocco to Send T-72B Tanks to the Ukrainian Armed Forces*, „Defence Express” 2023, 23 I, [online] https://en.defence-ua.com/news/morocco_to_send_t_72b_tanks_to_the_ukrainian_armed_forces-5522.html, 10 V 2024.

⁴⁰ T. Hill, *Ukraine War Puts New Focus on Conflict in Western Sahara*, United States Institute of Peace, 14 IV 2022, [online] <https://www.usip.org/publications/2022/04/ukraine-war-puts-new-focus-conflict-western-sahara>, 9 V 2024.

Front Polisario starał się również mieć swój wpływ na wydarzenia. Kiedy rzekomo marokański dron zniszczył cysternę przewożącą wodę do placówek MINURSO, zawiesił lądowe konwoje z zaopatrzeniem dla misji ONZ, pozwalając jedynie na dwa loty helikopterów miesięcznie, tłumacząc, że odkąd zawieszenie broni zostało zerwane, to nie ma potrzeby utrzymywania takiej fikcji, jak misja. Kiedy jednak w Nowym Jorku zaczęto poważnie mówić o zakończeniu działania MINURSO, to marokański ambasador przy ONZ Omar Hilale ogłosił, że jeżeli tak by się stało, to Maroko zajmie opuszczoną strefę buforową. Nikt jednak tego nie chciał i na początku 2023 r. Polisario – pod presją USA oraz Francji i dzięki mediacji Algierii – zgodził się na zapewnienie bezpiecznego przejścia, *na wyjątkowych i tymczasowych zasadach*, dla konwojów naziemnych zaopatrujących placówki ONZ⁴¹.

Również w styczniu odbył się kolejny Kongres Generalny Polisario, w którym wybory na przewodniczącego wygrał ponownie Ghali, ale jego konkurent, radykalny Bashir Mustafa Sayed, brat założyciela Frontu Polisario – proponując młodą zdecydowaną walkę z Marokiem – zyskał już 31% głosów delegatów. Były to jedynie słowa; bojownicy się zestarzelali, podobnie jak i ich uzbrojenie, a Algieria nie chciała walk na swojej granicy. Tym bardziej że stosunki Rabatu z USA i Francją wyraźnie się polepszyły. W maju 2023 r. sekretarz stanu Blinken przekonywał marokańskiego ministra spraw zagranicznych Bouritę do pokojowych negocjacji pod auspicjami ONZ. Dla zachowania symetrii miesiąc później zastępca sekretarza stanu Wendy Sherman spotkała się z algierskim ministrem spraw zagranicznych Ahmedem Attafem oraz podkreśliła wagę Algierii dla bezpieczeństwa Maghrebu i potwierdziła poparcie Waszyngtonu dla działań de Mistury. Ponadto w tym samym miesiącu odwiedziła Algierię delegacja amerykańskich urzędników z Departamentu Stanu, Skarbu i Obrony, aby omówić potrzeby walki z terroryzmem i utrzymania stabilności w regionie⁴². Równocześnie stosunki Francji z Marokiem ochłodziły się na tyle, że prezydent Emmanuel Macron odłożył na czas nieokreślony zaplanowaną wizytę w Królestwie.

Jednakże marokańska polityka poszukiwania akceptacji do swego rozwiązania problemu saharyjskiego znalazła w lipcu silnego sojusznika, kiedy to w połowie lipca 2023 r. premier Benjamin Natanjahu ogłosił, że Izrael uznaje prawo Maroka do posiadania całej Sahary Zachodniej⁴³. Jest to szczególnie ważne, kiedy docenia się wpływ żydowskiego lobby na politykę Stanów Zjednoczonych i realizację przez oba kraje polityki „nowego kolonializmu”. W dniu 17 lipca w oficjalnym oświadczeniu Front Poli-

⁴¹ R. Fabiani, *Paving the Way...*

⁴² *Deputy Secretary Sherman's Meeting with President Tebboune of Algeria*, Office of the Spokesperson, 10 III 2022, [online] <https://www.state.gov/deputy-secretary-shermans-meeting-with-president-tebboune-of-algeria/>, 20 V 2024.

⁴³ *Israel Recognizes Sovereignty over Disputed Western Sahara, Morocco Says*, „Haaretz” 2023, 17 VII, [online] <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-07-17/ty-article/.premium/israel-recognizes-sovereignty-over-disputed-western-sahara-morocco-says/00000189-64a9-dc6b-a3f9-eeb9ba130000>, 10 VIII 2024; *Israel Recognises Western Sahara as Part of Morocco*, „Al-Jazeera” 2023, 17 VII [online] <https://www.aljazeera.com/news/2023/7/17/israel-recognises-western-sahara-as-part-of-morocco>, 11 V 2024.

sario stwierdził, że *taka decyzja, podjęta przez Izrael lub innych, nie ma wartości prawnej ani politycznej*⁴⁴. Jednak w styczniu 2024 r. podobny jak Izrael gest wykonała Panama, co może stać się przykładem dla innych krajów Ameryki Łacińskiej⁴⁵. W końcu lutego natomiast miała miejsce wizyta francuskiego ministra spraw zagranicznych w Maroku, podczas której ze strony Francji padły jedynie zapewnienia, że Paryż wie, iż kwestia Sahary Zachodniej jest dla Maroka *sprawą egzystencjalną* i dlatego Rabat może liczyć *na wyraźne i stałe poparcie Francji* dla planu autonomii z roku 2007⁴⁶.

Latem 2024 r. – po nieudanych rozmowach z nieustępliwą Algierią, w szczególności dotyczących rozliczeń z czasów algierskiej wojny o niepodległość i aktualnego dostępu do algierskiego rynku – prezydent Macron zdecydował i wybrał jednak Maroko jako głównego partnera w strefie Maghrebu. Było to skutkiem porzucenia polityki balansowania między Algierią a Marokiem, a w jakiejś mierze także pokłosiem zamachów stanu w krajach Afryki Zachodniej (Mali, Burkina Faso, Gabon, Niger), z którymi Rabat był w stanie nawiązać – co jest cenne dla Paryża – dobre relacje. Ponadto nowe władze po zamachach prowadziły – szczególnie Niger – politykę wyraźnie antyfrancuską (problem z bazą wojskową i dostawami rudy uranu), mimo prób algierskiego pośrednictwa, a szukały dobrego kontaktu z Rosją. Już zresztą 14 czerwca 2024 r. podczas spotkania na 50. szczycie G7 prezydenta Francji Macrona z prezydentem Algierii Abdelmadjidem Tebboune potwierdziło się, że wzajemne relacje były złe. Rząd algierski 25 lipca, jak gdyby uprzedzając francuską zmianę, oświadczył *z wielkim żalem i zdecydowanym potępieniem*, że planowana decyzja o uznaniu Sahary Zachodniej za część Maroka jest *decyzją kontrproduktywną*⁴⁷. Wbrew temu oświadczeniu Macron 30 lipca w liście do króla Mohammeda VI, z okazji 25. rocznicy objęcia przez niego tronu, poinformował go, że Francja ostatecznie uznała – w oparciu o propozycję autonomii z 2007 r. – marokańską suwerenność nad Saharą Zachodnią. Dosyć cynicznie dodał również, że plan *ten stanowi obecnie jedyną podstawę do osiągnięcia sprawiedliwego, trwałego i wynegocjowanego rozwiązania politycznego, zgodnie z rezolucjami Rady Bezpieczeństwa ONZ*, co miało być także *korzystne dla miejscowej ludności*⁴⁸. W odpowiedzi – kilka godzin po tym fakcie – oburzona Algieria wycofała swojego ambasadora z Paryża, co pogorszyło i tak trudne wzajemne relacje. Istotne znaczenie ma fakt, że również pozycja Frontu

⁴⁴ United Nations, Security Council, *Situation Concerning...*, S/2023/729, s. 24.

⁴⁵ F. Islah, *Le Panama reconnaît la marocanité du Sahara occidental*, Jeune Afrique, 9 VIII 2024, [online] <https://www.jeuneafrique.com/1531891/politique/le-panama-reconnait-la-marocanite-du-sahara-occidental/>, 12 VIII 2024.

⁴⁶ A. Aublanc, *France–Morocco Relations: Paris Hints at a Change in Position on Western Sahara*, „Le Monde” 2024, 27 II, [online] https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/02/27/france-morocco-relations-paris-hints-at-a-change-in-position-on-western-sahara_6565011_4.html, 25 V 2024.

⁴⁷ S. Karam, S. Adghirni, *France Accepts Moroccan Rule of Western Sahara, Angering Algeria*, „Yahoo News” 2024, 30 VII [online] <https://uk.news.yahoo.com/france-recognizes-moroccan-rule-western-090050582>, 14 VIII 2024.

⁴⁸ *‘A Reversal of Decades-Long Policy’: France Backs Moroccan Sovereignty over Western Sahara*, MSN, 30 VII 2024, [online] <https://www.msn.com/en-xl/news/other/official-france-recognizes-morocco-sovereignty-over-the-sahara/ar-BB1qSENI?ocid=BingNewsSerp>, 15 VIII 2024.

Polisario po tym wydarzeniu osłabła. Tym bardziej że do grupy ważnych państw popierających Maroko, jak choćby USA, Hiszpania, Izrael czy Niemcy, dołączyła teraz Francja, posiadająca nadal duże, choć malejące, wpływy w Północnej i Zachodniej Afryce. Maroko z kolei francuskie wsparcie może uważać za duży sukces swojej dyplomacji, ponieważ odtąd już dwa z pięciu mocarstw w Radzie Bezpieczeństwa ONZ uznały suwerenność Maroka nad Saharą Zachodnią⁴⁹.

Aktualnie sytuacja wygląda więc tak, że Maroko jest pewne realizacji swojego planu autonomii, podczas gdy z kolei osłabiony Front Polisario nadal uważa, że tylko samostanowienie poprzez referendum może być jedyną podstawą do dalszych negocjacji. Algieria z kolei podkreśla, że nie jest stroną konfliktu i nie może zastąpić Polisario w negocjacjach, ale jako państwo sąsiedzkie jest *zaniepokojona* wydarzeniami – podobnie jak Mauretania – i dlatego chce pozostać aktywna w kolejnych rozmowach. Jednak w rejonie Maghrebu sytuacja nie sprzyja negocjacjom, na które jest coraz mniej chętnych. Maroko i Algieria nie utrzymują relacji dyplomatycznych, podobnie źle wyglądają stosunki Hiszpanii z Algierią, którą wspiera coraz wyraźniej Rosja. Francja straciła wiele na znaczeniu i nie może już forsować własnych planów. Natomiast Unia Europejska stoi na stanowisku, że Sahara Zachodnia nie stanowi części Maroka i dlatego nie chce przyjmować nawet towarów marokańskich wyprodukowanych w Saharze Zachodniej.

Tylko USA udaje się zachować wpływ na Maroko, podtrzymując przy tym relacje z Polisario i Algierią, nie wypowiadając się jednoznacznie, czy deklaracja Trumpa z grudnia 2020 r. jest nadal aktualna. W grudniu 2023 r. amerykańska delegacja z Sekretariatu Stanu odwiedziła Algierię i Maroko i potwierdziła stanowisko USA, wzywając strony do *sprawiedliwego, trwałego i wzajemnie akceptowalnego rozwiązania dla Sahary Zachodniej*, popierając równocześnie propozycję autonomii wysuniętą przez Maroko jako *poważne, wiarygodne i realistyczne oraz jedno z potencjalnych podejść* do zakończenia konfliktu. Natomiast negocjacje pod auspicjami ONZ wydają się nie mieć końca⁵⁰, podczas gdy Maroko – kontynuując politykę gry na czas oraz metodę faktów dokonanych – w rzeczywistości skutecznie realizuje proces pełnej aneksji okupowanego terytorium. Ciekawa pozostaje jednak kwestia, co stanie się w przyszłości z tą częścią, która jest nadal pod kontrolą Frontu Polisario i pośrednio Algierii. Trudno sobie również wyobrazić, aby Stany Zjednoczone – podobnie jak w innych podobnych przypadkach – poparły radykalny ruch wyzwoleniczy. Brak perspektyw rozwiązania konfliktu saharyjskiego wyraźnie przekonuje więc, iż jego istnienie służy interesom światowych mocarstw, dla których stał się on częścią porządku międzynarodowego, w którym ważnym elementem jest podzielony świat arabski. Szkoda tylko tych ponad 170 tys.

⁴⁹ F. Bobin, Ph. Ricard, *France Faces Algeria's Wrath after Concessions to Morocco over Western Sahara*, „Le Monde” 2024, 31 VII, [online] https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/07/31/france-faces-algeria-s-wrath-after-concessions-to-morocco-over-western-sahara_6705956_4.html, 16 VIII 2024; *France's Western Sahara Shift*, Robert Lansing Institute, 9 VIII 2024, [online] <https://lansinginstitute.org/2024/08/09/frances-western-sahara-shift/>, 20 08 2024.

⁵⁰ *Africa: Western Sahara*, Security Council Report, 31 IV 2024, [online] <https://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2024-04/western-sahara-12.php>, 14 V 2024.

saharyjskich uchodźców wegetujących na algierskiej Saharze, którzy kiedyś uwierzyli w referendum i niepodległość.

Reasumując, prezentowane wydarzenia wydają się nie tylko weryfikować hipotezę, iż brak właściwej dekolonizacji Sahary Zachodniej na drodze referendum spowodował trwanie konfliktu saharyjskiego, ale i potwierdzają powszechne przekonanie, że geopolityka jest ważniejsza niż prawo międzynarodowe i prawa człowieka.

BIBLIOGRAFIA

- Africa: Western Sahara*, Security Council Report, 31 IV 2024, [online] <https://www.security-councilreport.org/monthly-forecast/2024-04/western-sahara-12.php>.
- Aublanc A., *France–Morocco Relations: Paris Hints at a Change in Position on Western Sahara*, „Le Monde” 2024, 27 II, [online] https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/02/27/france-morocco-relations-paris-hints-at-a-change-in-position-on-western-sahara_6565011_4.html.
- Babas L., *Twelve Candidates for the Post of Special Envoy to the Sahara Rejected*, Yabiladi, 8 V 2021, [online] <https://en.yabiladi.com/articles/details/109604/twelve-candidates-post-special-envoy.html>.
- Bahajjoub A., *Western Sahara Conflict: Historical, Regional and International Dimensions*, London 2010.
- Baishu H.M., *Germany Backs Morocco Proposal for West Sahara Autonomy*, VOA Africa, 25 VIII 2022, [online] <https://www.voaafrica.com/a/germany-recognizes-morocco-sovereignty-w-sahara-/6716880.html>.
- Bobin F., Ricard Ph., *France Faces Algeria's Wrath after Concessions to Morocco over Western Sahara*, „Le Monde” 2024, 31 VII, [online] https://www.lemonde.fr/en/international/article/2024/07/31/france-faces-algeria-s-wrath-after-concessions-to-morocco-over-western-sahara_6705956_4.html.
- Bolton J., *Trump w Białym Domu. Tajemnice Gabinetu Ovalnego*, przeł. T. Woźniak, Warszawa 2020.
- “Consulates” Opened in the Occupied Territories of Western Sahara, [online] <https://www.uscgal/en/institutos/ceso/Consulados-en-el-Sahara-Occidental-.html>.
- Deputy Secretary Sherman's Meeting with President Tebboune of Algeria*, Office of the Spokesperson, 10 III 2022, [online] <https://www.state.gov/deputy-secretary-shermans-meeting-with-president-tebboune-of-algeria/>.
- Fabiani R., *Paving the Way to Talks on Western Sahara*, International Crisis Group, 20 VII 2023, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara/paving-way-talks-western-sahara>.
- France's Western Sahara Shift*, Robert Lansing Institute, 9 VIII 2024, [online] <https://lansinginstitute.org/2024/08/09/frances-western-sahara-shift/>.
- Hill T., O'Brien J., *Western Sahara: Problems in the U.S. Push for Peace?*, United States Institute of Peace, 11 VI 2019, [online] <https://www.usip.org/publications/2019/06/western-sahara-problems-us-push-peace>.

- Hill T., *Ukraine War Puts New Focus on Conflict in Western Sahara*, United States Institute of Peace, 14 IV 2022, [online] <https://www.usip.org/publications/2022/04/ukraine-war-puts-new-focus-conflict-western-sahara>.
- How the Latest AU Decision on Western Sahara Could Affect Other Crises*, Institute for Security Studies Africa, 22 VIII 2018, [online] <https://issafrica.org/pscreport/psc-insights/how-the-latest-au-decision-on-western-sahara-could-affect-other-crises>.
- Islah F., *Le Panama reconnaît la marocanité du Sahara occidental*, Jeune Afrique, 9 VIII 2024, [online] <https://www.jeuneafrique.com/1531891/politique/le-panama-reconnait-la-marocanite-du-sahara-occidental/>.
- Israel Recognizes Sovereignty over Disputed Western Sahara, Morocco Says*, „Haaretz” 2023, 17 VII, [online] <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-07-17/ty-article/.premium/israel-recognizes-sovereignty-over-disputed-western-sahara-morocco-says/00000189-64a9-dc6b-a3f9-ecb9ba130000>.
- Israel Recognizes Western Sahara as Part of Morocco*, „Al Jazeera” 2023, 17 VII, [online] <https://www.aljazeera.com/news/2023/7/17/israel-recognises-western-sahara-as-part-of-morocco>.
- Karam S., Adghirni S., *France Accepts Moroccan Rule of Western Sahara, Angering Algeria*, „Yahoo News” 2024, 30 VII, [online] <https://uk.news.yahoo.com/france-recognizes-moroccan-rule-western-090050582>.
- Keeley G., *What's behind the Morocco-Germany Diplomatic Dispute?*, „Al Jazeera” 2021, 8 III, [online] <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/8/whats-behind-the-morocco-germany-diplomatic-row>.
- Kosidło A., *Sahara Zachodnia. Fiasko dekolonizacji czy sukces podboju? 1975-2011*, Gdańsk 2012.
- Kosidło A., *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej*, cz. 1: *Poszukiwanie drogi*, „Colloquium” 2018, nr 3.
- Kosidło A., *Maroko – trudny powrót do Unii Afrykańskiej*, cz. 2: *W poszukiwaniu sojuszników*, „Colloquium” 2019, nr 1.
- Kosidło A., *Maroko w Unii Afrykańskiej*, cz. 3: *W poszukiwaniu miejsca*, „Colloquium” 2019, nr 3.
- Kosidło A., *Problemy granic państwowych w postkolonialnej Afryce*, „Dzieje Najnowsze” 2020, t. 52, nr 4, <https://doi.org/10.12775/DN.2020.4.05>.
- Kłosowicz R., *Policies of the Maghreb Countries Toward Western Sahara: Mauritania's Perspective*, „Hungarian Journal of African Studies” 2022, vol. 16, nr 1, <https://doi.org/10.15170/AT.2022.16.1.4>.
- Mormul J., Kłosowicz R., *A de Facto State's Struggle for International Recognition: The Case of the Sahrawi Arab Democratic Republic*, „Stosunki Międzynarodowe” 2024, <https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17789.1>.
- Mormul J., *Cele polityki zagranicznej Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej w kontekście uwarunkowań międzynarodowych w regionie Maghrebu*, „Politeja” 2024, nr 2(89), <https://doi.org/10.12797/Politeja.20.2024.89.02>.
- Liceras J.S., *International Law and the Western Sahara Conflict*, Osterwijk 2014.
- Morocco to Send T-72B Tanks to the Ukrainian Armed Forces*, „Defence Express” 2023, 23 I, [online] https://en.defence-ua.com/news/morocco_to_send_t_72b_tanks_to_the_ukrainian_armed_forces-5522.html.

- Official Report Sahrawi Refugees in Tindouf, Algeria: Total In-Camp Population*, UNHCR, March 2018, [online] https://www.usc.gal/export9/sites/webinstitucional/gl/institutos/ceso/descargas/UNHCR_Tindouf-Total-In-Camp-Population_March-2018.pdf.
- Palestine, Taiwan and Western Sahara. Statehood, Sovereignty and International System*, red. S.O. Abidde, London 2023.
- Relaunching Negotiations over Western Sahara*, International Crisis Group, Report nr 227, 14 X 2021, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara/relaunching-negotiations-over-western-sahara>.
- 'A Reversal of Decades-Long Policy': France Backs Moroccan Sovereignty over Western Sahara*, MSN, 30 VII 2024, [online] <https://www.msn.com/en-xl/news/other/official-france-recognizes-moroccos-sovereignty-over-the-sahara/ar-BB1qSENI?ocid=BingNewsSerp>.
- Washington Must Act at the UN on Western Sahara's Dangerous Crisis*, International Crisis Group, 29 X 2021, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara/washington-must-act-un-western-saharas-dangerous-crisis>.
- SADR Recognitions*, Universidade de Santiago, [online] https://www.usc.gal/en/institutos/ceso/RASD_Reconocimientos.html.
- Time for International Re-engagement in Western Sahara*, International Crisis Group, Briefing nr 82, 11 III 2021, [online] <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/north-africa/western-sahara-morocco-mauritania/time-international-re>.
- Trump's Recognition of Western Sahara Is a Serious Blow to Diplomacy and International Law*, „The Washington Post” 2020, 17 XII, [online] <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/12/17/james-baker-trump-morocco-western-sahara-abraham-accords/>.
- United Nations, Security Council, *Resolution 621 (1988) [Western Sahara]*, 20 IX 1988, S/RES/621 (1988), [online] <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/1988/en/88540>.
- United Nations, Security Council, *Resolution 1301 (2000)*, 31 V 2000, S/RES/1301 (2000), [online] <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1301>.
- United Nations, Security Council, *Resolution 1541 (2004)*, 29 IV 2004, S/RES/1541 (2004), [online] [https://docs.un.org/en/S/RES/1541\(2004\)](https://docs.un.org/en/S/RES/1541(2004)).
- United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, 2 X 2019, S/2019/787, s. 11, [online] <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n19/299/86/pdf/n1929986.pdf>.
- United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, 1 X 2021, S/2021/843, s. 4-16, [online] https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/S_2021_843.pdf.
- United Nations, Security Council, *Situation Concerning Western Sahara. Report of the Secretary-General*, 3 X 2022, S/2022/733, s. 3-8, [online] <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/611/83/pdf/n2261183.pdf>.
- United Nations, Security Council, *The Situation Concerning Western Sahara*, 29 IV 1991, S/RES/690 (1991), [online] <https://documents.un.org/doc/resolution/gen/nr0/596/26/pdf/nr059626.pdf>.
- United States Recognizes Morocco's Sovereignty Over Western Sahara*, „American Journal of International Law” 2021, vol. 115, nr 2, <https://doi.org/10.1017/ajil.2021.11>.

Warszawski D., *Algieria zerwała stosunki z Marokiem i zmilitaryzowała granicę*, „Gazeta Wyborcza” 2021, 26 VIII.

Western Sahara. Advisory Opinion of 16 October 1975, [online] <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103758>.

Western Sahara: What's at Stake for Joe Biden?, „Aljazeera” 2021, 11 I, [online] <https://www.aljazeera.com/news/2021/1/11/western-sahara-whats-at-stake-for-joe-biden>.

Zunes S., *Western Sahara. War, Nationalism and Conflict Irresolution*, New York, NY 2022, <https://doi.org/10.2307/j.ctv1prsrdd>.

Adam KOSIDŁO – profesor doktor habilitowany, pracownik Katedry Stosunków Międzynarodowych w Akademii Marynarki Wojennej w Gdyni. Zainteresowania badawcze: historia najnowsza powszechna – relacje Europa–Afryka XIX–XXI w., dzieje imperium brytyjskiego, kolonializm, dekolonizacja, Sahara Zachodnia.